Nyolc magyar mártír költő

Sok a mártírunk, sok a tartozásunk. *Osvát* Ernő már a század legelején erről panaszkodott, hogy *„Sehol több tehetség el nem pusztul, mint Magyarországon."* Pedig az erőszakos, rút ember- és tehetségpusztítás csak azután kezdődött: a fehér terror, a fasizmus... *Bóka* László 1947-ben állított össze egy veszteséglistát. A mártír írók antológiájában akkor hetvenketten szerepeltek; ígéretek és tehetségek. Életük derekába tört, életművük torzóban maradt. „Elsüllyedt" — ahogy *Pándi* Pál jellemezte. Lapok „geológiai" rétegeiben, padlásokon s más rejtekhelyeken, kéziratban. Valóságos búvármunka, évtizedekre szóló irodalomtörténeti kutatás szorgalma kell hozzá, hogy felszínre kerüljön.

Nagy eredményei vannak már ennek a tisztes kutatómunkának. S minél inkább kibontakoznak a mártír írók munkásságának körvonalai a történelmi „rendetlenségből", annál nagyobb és erősebb a felismerésünk: förtelmes pusztítást vitt végbe a fasizmus a magyar szocialista irodalom előfutárai körében.

Egy vékonyka kis kötet ürügyén jönnek elő ezek a mély sóhajtások. A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* közelmúltban megjelent *Nyolc magyar mártír költő* című bibliográfiájának forgatása közben. Nyolc név: *Berkó* Sándor, *Fenyő* László, *Knopp* Imre, *Lukács* László, *Pásztor* Béla, *Salamon* Ernő, *Vető* Miklós, *Zsigmond* Endre... Mit tud róluk az irodalmi közvélemény? Az utóbbi tíz évben ugyan jórészt összegyűjtötték és publikálták töredék életük befejezetlen munkásságát, de mindez még csak a törleszteni igyekvő adós gesztusa volt. Tovább kutatni, megismertetni, irodalomtörténeti vizsgálódás tárgyává tenni — talán még nagyobb adósság. De nyomozni kell még sokuknak élete és halála után is. Hol az a tömegsír, hol vannak életük tanúi?

Megható és szép indítékot ad ezekhez a szándékokhoz a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Igyekszik a teljességhez segíteni az ügyet, amikor a nyolc mártír költő nagyobbrészt már hozzáférhető műveire irányítja a figyelmet és a rájuk vonatkozó, velük foglalkozó irodalomra. *„...nemcsak irodalomnépszerűsítő célkitűzés"* ez — írja *Remete* László a kötet előszavában, *„hanem ... törekvés, hogy a forrásadatok egybefogásával és a még fennmaradt fehér foltok jelzésével az irodalomkutatók kezébe is útmutatót adjon, így a megkezdett munka folytatására is ösztönözzön".*

Szegedi szála nem sok van ennek a munkának, feladatnak. Lukács László 1940-ben fél évet töltött a Csillagban... A többi sovány szál már jobb fényt vet ránk, örökösökre. Berkó Sándorról nemrég írt a *Csongrád megyei Hírlap*, ismeretlen levelét, s versét is publikálva; tavaly írt a *Tiszatáj* Knopp Imréről; korábban kétszer is Lukács Lászlóról, egyszer Vető Miklósról... (Krajcáros törlesztések az adósság summájához képest, igaz, de nem is gondolja senki, hogy itt már nem lenne dolgunk.) Mindenesetre jellemző a Szabó Ervin Könyvtár alaposságára, különösen pedig *Vasvári* Istvánnak, a bibliográfia összeállítójának gondosságára, hogy valamennyi föllelhető forrást megemlít.

Nyolc költő a hetvenből... a százból... a mártírok hosszú listájáról... És a többi? A kérdés éppen *most* tapintatlan volna. Most, amikor eredményesen halad ennek az „elsüllyedt" irodalmi örökségnek a feltárása.

Sz. S. L

VASÁRNAPI könyvszemle

Goda Gábor művei

Egy nemzeti irodalom értéke, rangja a csúcsteljesítményeken mérhető, sokszínűsége, változatossága a jó értelemben vett írói derékhad produktumain. *Goda* Gábor nem tartozik a legnagyobbakhoz, ám különös és eredeti írásművészetének a magyar szatíra történetében *előkelő helye van.*

Írói pályáját, melyet most a *Szépirodalmi Könyvkiadó* sorozatban dokumentál, a 30-as években kezdte, első novelláskötetéről *Nagy* Lajos meleg elismeréssel írt a *Nyugat*ban. Ugyanő mestere és példaképe is volt Godának, akár *Heltai* Jenő és *Gábor* Andor, kedvenc témája pedig a kispolgár, legtöbbet szereplő hőse Nulla Lajos, a gyáva, megalkuvó, jelentéktelen banktisztviselő, aki mögött élesen kitetszik egy ostoba kötöttségekben élő világ: az akkori társadalom. Nemcsak az esetlenséget, ügyefogyottságot látja Goda a kispolgárban, hanem a veszélyest is: másik hőse, az erőszakos és demagóg tűzoltó-főparancsnok, guzmicsai Guzmicska Péter egész falut képes rettegésben tartani és végezetül elpusztítani. Szimbolikus volt Goda e novellája, írói telitalálat a fasizmus természetéről.

A felszabadulást követően öt esztendőn keresztül a főváros kulturális ügyeinek intézője; írásra kevés ideje marad, pedig oly kor következik, melyben „nehéz szatírát nem írni". Csak az 50-es évek második felében jelentkezik nagyobb művekkel. A társadalom mozgása, átalakulása ellenére tovább létező kispolgári mentalitást analizálja „professzori szinten", ez ártalmas típus kagylószerű puhányságát, szélsőséges önzését, cinizmusba hajló látszatsemlegességét a *Poldini úr* című regényben, olyannyira sikerrel, hogy a mű megjelenése után a „poldinizmus" az irodalomban közhasználatú fogalommá vált a kis- és nyárspolgári magatartás jelölésére. Izekre szedi Goda a kulturális élet viszszásságait is: 1954-ben született, de először csak 1958-ban jelenhetett meg a *Planétás ember* című regény, melynek hőse, Gavarini mester, a szocializmus viszonyai között egzisztáló planétás és madárkereskedő Goda életművének legemlékezetesebb alakjai közül való, fogalommá vált, akár Poldini úr.

Goda művészetének legjobb erényei: az ironikus ötletektől szikrázó történetvezetés, a líra és racionalizmus sajátos ötvözése, a bátor problémalátás, az irónia és önirónia (mily ritka tulajdonság ez napjainkban!) mögött megbújó emberi bölcsesség és életderű, a szuverén írói világ megteremtésére való határozott szándék és képesség.

Az 1965-ben megjelent *Magányos utazás* új színt jelent az életműben. Főhőse, Tóth Flórián író Itáliába utazik, kisvárosban nyaral. „Öt nap alatt — ahogy Goda írja — föl- és leépül körülötte a teljes élet. Szerelem, halál, viharok, örömök, gyász, emlékezés, munka, az öregedés és általában minden, ami az élet tartozéka... kiderül, hogy az ember soha nem lehet magányos, ha egyszer a szíve tele van érdeklődéssel, indulattal és szeretettel az emberiség sorsa iránt." Goda egész írói munkásságát legméltóbban saját szavaival foglalhatni össze: „Az én központi témám elsősorban maga az ember, a kínlódó, az alakuló, a változó ember, aki gondolkodik és tűnődik, aki ítél jelenségeket és kommentárokat fűz e jelenségekhez. Az ember bonyolultságának sokféle ellentéte között számomra íróilag mindenkor a legizgalmasabb a haladás és a maradiság közötti ellentét volt."

Csaplár Ferenc

Magyar költők szerb barátja

Szülővárosában, Nagybecskereken tegnap ülte nyolcvanötödik születésnapját az élő szerb költők nesztora, a két háború közötti szerb líra egyik legjelentősebb képviselője. Költő, író, műfordító, műtörténész, kritikus, színházi szakember — egyetemes műveltségű tudós és művész, a modern szerb költészet úttörője. Nevének magyaros írása nem szokatlan számára: magyar nyelvű tanulmányai alatt régen is ebben a formában szerepelt. Mert Manojlovics Tódor nemcsak a szerb irodalomtörténet lapjain kap helyet, hanem a magyarában is.

Pesten kezdte a jogot, majd Nagyváradon folytatta. 1906 februárjában egyszerre ismerkedett meg Ady Endrével és Juhász Gyulával. A Vér és arany költőjét ünneplő váradiak között Manojlovics Ady egyik versének német fordításával köszöntötte a vendéget. Részt vett a Holnaposok mozgalmában, benne élt a modern magyar líra vajúdásának légkörében. Váradról 1911-ben Münchenbe, majd Firenzébe, Velencébe ment, művészeti tanulmányokat folytatott, Rómában régészetet tanult, a bázeli egyetemen doktorált. A háború kitörése után, 1916-ban Korfu szigetén a jugoszláv függetlenségi törekvéseket szolgáló publicisztikai és irodalmi működésbe kezdett. 1919-ben visszatért Belgrádba, s az új délszláv állam irodalmi és művészeti életének szervezője, vezető alakja lett. Francia, német, olasz írókkal, költőkkel ismertette meg népét, miközben műkritikát, szabadverset, esszét is írt — mintegy egyedül akarván pótolni, amit nemzete — függetlenség híján — a kulturális fejlődésben elmulasztott.

Ady verseit nemcsak németre, hanem szerbre is fordítja. 1913-ban írta első Ady-tanulmányát, amelynek óriási szerepe volt abban, hogy a két világháború közötti szerb költészetet Ady zsenije megtermékenyíthette. Az Ady-revízió idején, 1929-ben az egyik szabadkai magyar lapban védte meg Manojlovics a költő-barát halhatatlan emlékét. Ady alakja — írta itt — magasra nőtt, magasra: egész Magyarország fölé. Ady verseinek szerb nyelvű válogatása, Ivan Ivanji fordításai elé szánt újabb tanulmányában 1953-ban, a forradalmi költőt állította előtérbe. Az erdélyi Igaz Szó 1957-es Ady-számában váradi emlékeit elevenítette föl.

Ezzel szinte egyidőben jelent meg az újvidéki Híd hasábjain Juhász Gyuláról írott visszaemlékezése, egyike a legszebbeknek, amit a szegedi költőről kortársak írtak. Manojlovics Tódor ekkor nem tudta még, hogy Juhász Gyula is megörökítette barátságukat egy kevéssé ismert, hangulatos írásában. Honnan is tudhatta volna, hogy a szegedi Délmagyarország 1919. január 19-i számában a költő Magyarok, szerbek: emberek címmel éppen kettejük barátságából alkotta meg a népek barátságának szimbólumát. A történelme során oly sokszor és tragikusan egymásnak ugrasztott két nép testvériségéről gondolkodik itt Juhász Gyula, s fölidézi a váradi éjszakákat, amelyeken „Theóval" álmodoztak ébren és virrasztva „a népek szent szövetségéről".

„Theo — írta a költő — tulajdonképpen a nevére és vérére szerb volt, kultúrájára francia, érzésére magyar és olyan német verseket írt, hogy az Insel Verlag készült kiadni őket. A magyarságnak szerelmese volt Theo, de amennyire imádta Csokonai és Ady magyarságát, úgy gyűlölte a hatvanhetes megalkuvást, az osztrák zsoldjában álló politikai szoldateszkát. Amikor 1909-ben az első kardcsörtető mozgósítás megzúdult Szerbia ellen, és a Szigligeti színházban csak az irodalmi emberek lézengtek a Szép csöndesen című szögedi idillim harmadik előadásán, Theo sápadtan és remegve tiltakozni akart a háborús őrültség ellen. A kávéház terraszán ültünk, néztük a vörös holdat, a megriadt várost, a szaladgáló katonákat, olvastuk a félelmükben fütyürésző tudósításokat, és Theo így beszélt:

— A disznók miatt akarnak háborút. A sertések miatt és a disznó uszítók miatt, akiknek érdeke ez. A magyarnak nem érdeke, a szerbnek se, de igenis az osztrák szoldateszkának! Egy az ellenségünk, közös a veszedelem, de nem tudják, vagy nem merik kimondani."

„A Terazzián — idézte még Juhász Theo lelkes szavait — fiatal és rajongó irodalmárok éppen olyan érzéssel olvassák Baudelaire-t és Adyt, akit lefordítottam nekik, mint a váradi terraszon."

A vesztett háború romjain, a polgári forradalom kínzó ellentmondásai közepette elfáradt szegedi költő emlékezését így fejezte be:

„Azóta sok víz lefolyt a Körösön és a Dunán, az Olton és a Drinán, nagyon beborult a népek szolidaritásának. Nem tudom, a román diákok mit gondolnak ma Váradon és nem tudom, Theo hol jár és mit csinál? Utoljára a nagy háború kitörésének előestéjén protestált egy pesti német újságban a háború ellen, hangoztatta, hogy se szerbnek, se magyarnak nem igazi érdeke ez, azután elnémult és eltűnt a fölzengő orkánban.

Azóta sokszor gondolok Theora. A szoldateszka elmúlt, az osztrák járom eltörött, a gyűlölet tüze hamvába hal. Risztics ezredes a magyarok és szerbek régi barátságára emlékezik. Bizony, jó volna megint együtt ülni a váradi terraszon, a vörös hold alatt, békén, boldogan, még mindig fiatalon, kezet fogni és ünnepelni a szolidaritást, amely ledönti a vámsorompókat, összetöri a szuronyokat, és megcsinálja, amit ezer háború és millió áldozat nem tudott: a munka és az alkotás szent szövetségét, ahol nincsenek kis népek, nagy népek, csak népek vannak."

A magyar költők már a halhatatlanság honába költöztek, a hű barát még ma is ápolja emléküket. Hírlik, hogy az újvidéki Fórum kiadó megjelenteti tanulmánykötetét, benne Adyról, Madáchról és Jókairól írott tanulmányait. A kötet fájdalmasan csonka lenne a Juhász Gyuláról írott esszé nélkül, s reméljük, nemcsak szerbül, de magyar nyelven is napvilágot lát. Hiszen ez a kötet a legszebb jelképe lehet a magyar és a délszláv népek irodalmi, szellemi kapcsolatainak. A magyar irodalom munkásai pedig nem kívánhatnak mást e termékeny kapcsolat úttörőjének, Ady Endre és Juhász Gyula érdemes barátjának, mint hosszú életet, termékeny öregséget.

Péter László

Tarnai László:

Férfikor küszöbén

magamat önmagamra szoktatom
szoktatom
dolgaimat vállamon hordozom
hordozom
szavaimat felneveltem virágnak
virágnak
csokrot kötök belőle a világnak
világnak

magamat önmagammá érlelem
érlelem
csönd-kertem gaz-magányát égetem
égetem
szívemből pattant szikrával
szikrával
együtt lobbanok a világgal
világgal

Simon Emil:

Betonhíd

Az építők megérkezését örvendezéssel fogadták. Arról beszélgettek, hogy lám, meglesz az új híd, nem kell a rozoga fapallón szorongani.

A munkásokat a faluban szállásolták el. Hajnaltól alkonyatig dolgoztak a folyó partján. Csupa fiatalember, hegységnyi földet mozgattak meg már, akár a mesebeli óriások. A falubeliek kijártak hozzájuk, nézték a munkát, váltottak néhány szót. Este a házak között ténferegtek, kicsit hazátlanul.

Angyal Péter nehezen mozdult ki a szállásról, szívesebben hevert az ágyon. A többiek csipkedték, hogy menjen, nézzen körül, azt mondják, ebben a faluban vannak a járás legszebb asszonyai! Feltápászkodott az ágyról, megmosdott, megfésülködött. Végigment a házak során, ha valahol látott valakit, odaköszönt. Aztán egy helyen megtorpant. A széles udvarban jó gazdára vallott a rend. A kerítéstől nem messze állított tőkén egy asszony fát hasogatott. Péter beköszönt, aztán azt mondta:

— Magad uram, ha szolgád nincs?

Az asszony feltekintett, elmosolyodott.

— Egyenjogúság van, vagy mi!

— Bemehetek? — kérdezte Péter.

— Amott a kapu! — mutatott rá az asszony.

Péter bement, megállt az asszony előtt.

— Angyal Péter a nevem.

— Annak is látszik: angyalnak: — nevetett az asszony.

— Ha megengedi, segítenék fát hasogatni. Ráérek!

— Jó magának! — sóhajtott az asszony. Odaadta a baltát Péternek.

— Hát az ura? — kérdezte Péter, mert meglátta az asszony kezén a karikagyűrűt.

— Szombaton jön. Messze dolgozik.

— Aha — mondta Péter. — Én a hídépítőkkel jöttem. Magam is vándoriparos vagyok.

— Jó, hogy meglesz már a híd — mondta az asszony. — Ha megengedi, én bemennék. Ott is van még dolgom.

— Csak tessék. Aztán mennyit hasogassak?

— Amennyit bír! — nevetett az asszony. — Csak meg ne erőltesse magát! Nem szeretném, ha a felesége rajtam keresné az erejét.

— Nincs énnekem feleségem — nézett rá Péter.

Az asszony már indulóban volt, egy pillanatra megtorpant. Nagyot lélegzett, aztán megfordult és bement a konyhába.

Jó óra múlva Péter abbahagyta a munkát, elment az asszony után, megtámaszkodott a konyhaajtóban.

— A gyerekeknek főz? — kérdezte.

— Á, nincsen még — mondta az asszony. Hirtelen a fazék fölé hajolt és szégyenkező arcát a gőzbe tartotta.

— Nem zavarom? — kérdezte Péter.

— Ugyan! — mondta az asszony. — Ha meg nem veti, egy tányér levesre is meghívom.

— Nagyon köszönöm.

Az asszony kipillantott az udvarra.

— Látom, szépen összerakta a fát.